

El llegat immens d'un intel·lectual que va enllaçar tots els sabers i cultures

El poeta que va erotitzar les paraules

Cent anys del naixement d'un autor pensador universal

JOSEP MASSOT
Barcelona

La prova de la grandesa d'un autor la dona que cap autor veritable no pugui continuar escrivint igual després d'haver-lo llegit. Octavio Paz, el centenari del naixement del qual serà el 31 de març, és un d'ells. El poeta mexicà va ser un dels grans intel·lectuals del segle XX que va incloure tots els camps del saber sempre amb una voluntat crítica i que, alhora, va intervenir directament en la realitat del seu temps. Va modernitzar la poesia en llengua espanyola, deslliurant-la de la retòrica pomposa i del realisme superficial, va enllaçar Orient i Occident i, liberal escèptic, va ser condemnat per obrir les entranyes de l'esquerra dogmàtica, encara que pocs veïessin que també va condemnar amb duresa el capitalisme salvatge. Amant apassionat de la llibertat, va ser un incansable denunciador de les "presons de conceptes", "aquestes formes inferiors de l'instint religiós que són les ideologies contemporànies". Inclou-hi les avantguardes artístiques institucionalitzades: "Des de fa anys les seves negacions són repeticions rituals; fórmules, les seves rebel·lies; cerimònies, les seves transgressions".

La poesia, per a ell, era coneixement, exercici espiritual, mètode d'alliberament interior. "La poesia revela aquest món i en crea un

DISSIDENT

El premi Nobel mexicà va mantenir sempre una actitud crítica i dissident

NECESSITAT DE LA POESIA

L'escriptor creia que el poema rescatava la paraula d'un llenguatge corrupte

altre". Una invitació al viatge i retorn a la terra natal. Pregària al buit i diàleg amb l'absència. Keats deia que "els poetes són com les aranyes, no poden teixir sense la tela de les seves pròpies entranyes". Paz mirava més enllà: "L'home és un ésser precari, complex, doble o triple, habitat per fantasmes, esperonat per les ganes, rosegat pel desig; espectacle

prodigiós i lamentable. Cada home és un ésser singular i cada home s'assembla a tots els altres. Cada home és únic i cada home és molts homes que ell no coneix: el jo plural". Era un poeta pensador que va intentar recuperar el pressentiment sagrat i conciliar contraris: canvi i tradició, solitud i comunió, convergència i divergència, moviment i fixesa i presència i absència. Un present perpetu d'un temps que no és lineal: la paraula poètica que fa viu el passat a través del present. La paraula erotitzada, creadora d'imat-

el punt més alt d'una concepció de la poesia que entre nosaltres ha trobat la seva millor expressió en els anomenats poetes del coneixement. Per a qui ens vam iniciar molt joves en la poesia llatinoamericana amb Vallejo i Neruda, amb Paz se'ns obria una nova porta, ara a un espai sense límits".

Andrés Sánchez Robayna creu que l'obra de Paz deixa en el lector allò que Bergson atribuïa sempre a la gran poesia, la sensació d'una "vitalitat augmentada". Estan aliats, en aquesta obra, la poesia i el pensament, com passa

seva manera, crítics. I tota la seva obra crítica i assagística està recorreguda pel principi de l'analogia, un procediment poètic".

Chantal Maillard, que publica *India* (Editorial Pre-Textos) i va fer el mateix camí de Galta que va servir d'inspiració a Paz per a *El mono gramático*, diu que "la poesia i la prosa de Paz són una porta per emprendre el viatge a Orient. Llibres com *El mono gramático* fan que els símbols es reactualitzin i tornin a ballar. Aquesta és la màgia de la paraula poètica".

Aurelio Major, comissari a Espanya de les commemoracions del centenari del naixement del poeta, creu que "Paz tenia una vocació universalista de l'experiència literària i la reflexió té la seva poesia com a centre irradiador absolut. Fins i tot la seva activitat com a escriptor que va exercir influència sobre l'àmbit públic és inconcebible sense aquesta. La paraula poètica, fins i tot si el poeta no s'ho proposa, va afirmar alguna vegada, és sempre dissident. Paz va situar a la medul·la de la societat "aquest espai vibrant sobre el qual es projecta un grapat de signes com un ideograma que és un sortidor de significacions" que mai no s'esgota: el poema. Però l'aridesa del món actual ens reflecteix com un mirall salnitros retalls de la nostra facultat poetitzant. Recobrar el poema, encarnat en la història com a acte, ens insereix en la veritable comunitat creadora".●

OCTAVIO PAZ

ges visibles, rescatada d'un llenguatge corrupte, de qui va veure les correspondències entre idea i verb, paraula i percepció, erotisme i coneixement.

El còmplice de Paz a Catalunya va ser Pere Gimferrer. "Octavio Paz -diu- va ser un dels meus principals amics i mestres, una de les figures més properes al nucli surrealista fundacional, el nom més important de l'avantguarda hispànica en la postguerra espanyola i mundial, un dels grans teòrics de la poesia i una persona decisiva en la meua vida". El poeta Juan Antonio Masoliver Ródenas resumeix el seu llegat: "Llegir Paz ha estat, per mi, instal·lar-me en el centre absolut de la poesia concebuda com una contínua metamorfosi, com un joc de miralls, en un mateix temps percepció i revelació. Poesia pura o essencial i al mateix temps narració i comunicació. Exaltació de la naturalesa i del cos femení. Vertigen i quietud. Mite i història es troben en una poesia que trenca totes les fronteres i en la qual es fonen les arrels mexicanes i orientals amb el millor de la tradició occidental. Si la modernitat mexicana comença amb Los Contemporàneos, Paz representa

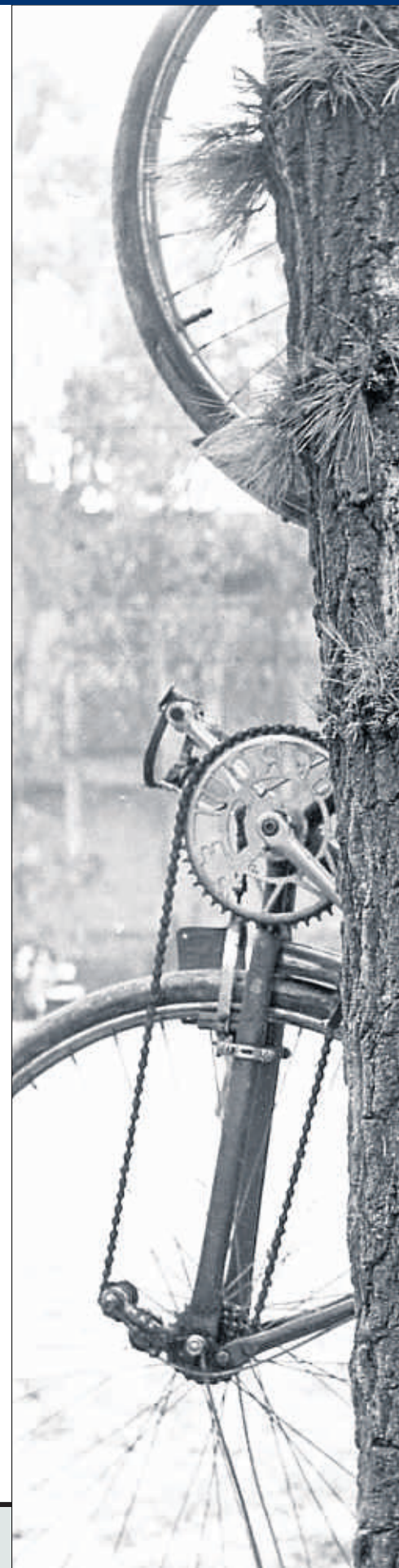
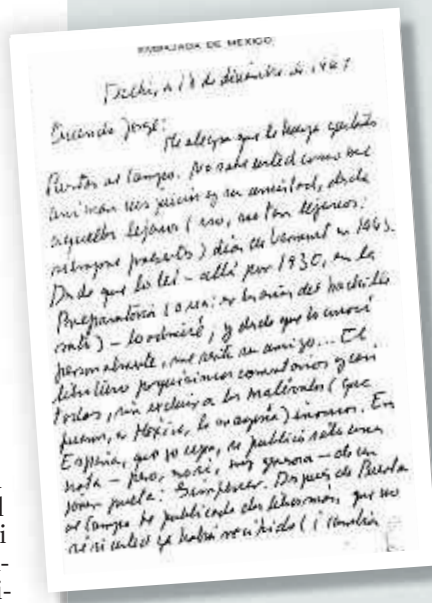
amb Dant, Donne, Mallarmé, Pessoa ("allò que en mi sent està pensant") i en altres poetes moderns. No té sentit la discussió, que he sentit més d'una vegada, sobre si Paz és millor assagista que poeta, o a la inversa. És un debat estèril. Tots els poemes de Paz són, a la

Passatges de dues cartes inèdites

D'una carta al seu editor Nicanor Vélez, el 6 de març del 1994. (A propòsit d'un canvi a *Piedra de sol*)

"La gestació poètica és, a un temps, lenta i ràpida, contradictòria i definitiva. A tu t'ha tocat la dubtosa fortuna de ser-ne testimoni d'una... Els tres versos no em deixen. Vaig trobar en les dues versions que t'he enviat repeticions de paraules i d'idees. En la primera: ranera; en la segona: mirada. Se m'ha ocorregut una altra versió. Serà, ara sí, la definitiva, no només perquè em sembla millor que les anteriors sinó perquè ja no hi haurà possibilitat de canviar-la: 'El animal que muere y que lo sabe, / saber común, inútil, ruido obscuro de la piedra que cae, / el son monótono / de los huesos machacados en la riña'".

Saber que morirem és universal, comú en tots els éssers vius. El compareixen amb nosaltres la majoria de les espècies animals. Potser totes. La consciència -adonar-se de la mateixa existència- apareix en tots els animals, així sigui d'una manera informe, com a sensació; al seu torn, aquesta consciència està indissolublement lligada al saber obscur de la mort. N'hi ha prou amb haver vist morir un gos, un toro, un ocell, una papallona o qualsevol altre insecte, per comprovar que saber-se mortal és un atribut o conseqüència de l'ésser viu animal (no toca l'enigma dels altres organismes vius, com les plantes). Tots els animals saben (senten) que són vius i tots saben (senten, pressenten) que moriran. Aquesta és l'arrel de la por dels animals i de la seva reacció davant la por: la fuga a l'agressió ferotge. I això és el que fa tan trist el meravellós espectacle de la natu-

L'amic mexicà.

Paz va tenir una intensa relació amb Catalunya. Era admirador de Miró i amic de Ramon Xirau i Pere Gimferrer. A la foto, en un recital al paranimf de la Universitat de Barcelona

Barcelona. Amb Mèxic, els EUA, París i Delhi, una de les capitals del món Paz, Galaxia Gutenberg va editar la seva obra completa amb Nicanor Vélez i tindrà un protagonisme especial en el centenari

ARXIU

L'ambaixada de Mèxic capitaneja els actes del centenari del poeta

Guia del rebel mesurat

PEDRO VALLÍN
Madrid

Espanya celebra el centenari del naixement d'Octavio Paz amb un programa ambiciós, poques vegades vist, fins i tot en les efemèrides dels literats compatriotes, la qual cosa dóna una idea de la potència que sobre les lletres hispanes va exercir el premi Nobel mexicà. Capitaneja les commemoracions l'ambaixada mexicana a Madrid –que va donar empara també a l'acte de presentació de l'esdeveniment– i les coordinen també l'Institut de Mèxic a Espanya, l'Institut Cervantes, la legació espanyola de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic i el Centre d'Estudis Mexicans, però la llista d'entitats col·laboradores és inacabable, inclòs l'Institut Ramon Llull, les editorials Galaxia Gutenberg i Seix Barral i el mateix suplement *Cultura/s* d'aquest diari, que s'uneix a l'homenatge i divulgació amb un monogràfic.

A més de les moltíssimes trobades i taules rodones entorn de la figura i de la obra de Octavio Paz –com el que aquesta mateixa tarda obre els actes a l'Institut Cervantes de Madrid, en què Javier Gomá i Manuel Borrás debatran entorn de la qüestió “Vocació i destí: imitació, tradició i ruptura”– el programa ha procurat que la seva solemnitat no el desviï del que és capital: llegir Octavio Paz, i per això edicions i reedicions d'obres i cartes seran el llegat més durador d'aquestes festes centenàries que s'estendran al llarg de l'any per tot el país.

Anant als escrits d'aquest “intel·lectual allunyat de tot gregarisme”, com el defineix el programa, subratllant-ne la condició paradoxal de “rebel mesurat”, la Bi-

MERCE TABERNER

Retrat d'Octavio Paz

blioteca Nacional d'Espanya inaugura demà l'exposició titulada *Memòria d'Octavio Paz*, en què s'exposen cartes intercanviades entre Jorge Guillén i el mateix Paz –és ben coneguda l'excel·lència epistolar de l'escriptor mexicà, aquí en esgrima intel·lectual amb el poeta val·lisoletà– i també gravats del llibre d'artista que

A les conferències i exposicions s'hi sumen edicions i reedicions de les obres d'Octavio Paz

Paz va fer amb Gunther Gerzso.

A Barcelona, el primer dels actes commemoratius serà musical, dijous vinent, al monestir de Pedralbes. La soprano mexicana Lucía Salas interpretarà, entre altres peces, el poema d'Octavio Paz *Olvido*, amb una partitu-

ra de Salvador Moreno, inclòs en un recital titulat *Pels mars de l'amor*.

L'extens programa, per l'ambició i dimensions, té naturalesa multimèdia, i en l'àmbit cinematogràfic s'obrirà amb la projecció, el dilluns 21 d'abril, de *Yo, la peor de todas* (1990), pel·lícula de María Luisa Bemberg inspirada en l'assaig *Sor Juana Inés de la Cruz o las trampas de la fe*, una de les obres més influents d'Octavio Paz. A l'estiu, la Biblioteca de Catalunya s'unirà als festejos amb l'exposició *Escripura indeleble de l'incendi*, en què es reuniran tota mena de materials –fotografies, llibres, cartes i manuscrits– procedents de col·leccions privades i públiques d'artistes i intel·lectuals catalans que van mantenir estreta relació amb el Nobel mexicà, des de Pere Gimferrer fins a Joan Brossa, passant per Joan Miró, Antoni Tàpies, entre d'altres. La Casa Amèrica Catalunya també acollirà diverses trobades i conferències del centenari, així com el Cercle de Belles Arts de Barcelona i la Fundació Antoni Tàpies.

Respecte a les publicacions, i atenent al dipòsit al·ludit que es llegeixi aquest autor commemorat, Galaxia Gutenberg / Círculo de Lectores ha anunciat el llançament de reedicions de *Poesía completa*, *El mono gramático*, *La llama doble* i *Versiones y diversiones* en edicions econòmiques. Atalanta, per la seva part, reeditarà la cèlebre traducció que Octavio Paz va fer de *Sendas de Oku*, de Matsuo Basho. *Cuadernos hispanoamericanos* y *Cultura/s* dedicaran monografies a Paz, i la Residencia de Estudiantes llançarà en disc i en llibre *La voz de Octavio Paz*, que recull tant la lectura de poesia com la conferència que Paz va fer a la Residencia el 1989.●

ralesa: sobre la vida flota, com un vel o una ombra, la presència intangible de la mort. Però aquest saber és inútil per a cada individu (encara que potser no ho sigui per a cada espècie): no evita la mort. Al contrari, ens avisa que tornem al lloc d'on venim, la matèria bruta: pedres, àtoms o sols i galàxies. Estic segur que ni un electró ni un sol no tenen consciència com la tenen l'home, les vaques, les serps i les mosques. Finalment, aquest saber és doblement inútil ja que no evita que l'home, com tots els animals, esmicoli diàriament els ossos del veí... Perdó per aquesta disquisició per justificar tres línies d'un poema. No havíem quedat que la poesia no necessitava justificacions ni explicacions?"

D'una carta a Jorge Guillén. Delhi, 18 de desembre del 1967.

"No sé si l'“Estimeu-vos els uns als altres” del Gandhi d'aquell Orient (un Orient molt diferent d'aquest Orient) no resulti, al final de tot, tan terrible com estimar-se a un mateix. El Crist d'aquest Orient no creia ni en el jo ni en els altres. La compassió de bodhisattva (aquell que ha renunciat a l'estat de buda per ajudar els altres) consisteix a donar sabent que no dóna res i que a canvi tampoc no rep res. El més estrany –el que és fascinant i abismal–, és que tots els éssers vivents no poden ni han d'aspirar a un estat que no sigui el de bodhisattva, la perfecció suprema, a condició de saber que bodhisattva és un nom buit. Tot això em sembla molt modern. No és el que diu Mallarmé i ara els homes de ciència i els filòsofs com Wittgenstein?"